

SECTION 5. FINANCE, BANKING, INSURANCE**5.1 Стан та перспективи розвитку небанківських фінансово-кредитних установ в Україні**

Тема безпечної та ефективної роботи фінансово-кредитної систем та їх інструментів є однією з головних проблем для більшості центральних банків. Вона відображає ключову роль, яку відіграє систем у реальній економіці. У всьому світі спостерігається тенденція до залучення до фінансово - кредитної системи інших учасників, крім банків. Тому наукова робота з цього питання, включаючи аналіз та оцінку можливих наслідків зростання присутності небанківських установ на фінансових ринках, є особливо важливою для населення, економіки та центральних банків. Метою дослідження є аналіз існуючого бачення видів, особливостей функцій небанківських установ та їх роль у вітчизняній та зарубіжній практиці.

Зростаюча участь небанківських організацій може генерувати суттєві ризики в фінансово-кредитній системі, у зв'язку з чим винятково важливе значення набувають питання стандартизації та операційної сумісності вітчизняної системи нагляду за небанківськими фінансово - кредитними установами з метою відповідного реагування на зміни на сучасному ринку різноманітних фінансових послуг в умовах масштабного використання банківських інновацій. Має доцільність перегляд чинний перелік небанківських кредитних організацій та відображення у чинному законодавстві та нормативних актах НБУ пруденційних норм, що стосуються небанківських кредитних організацій.

Найбільш вагомі наукові здобутки у дослідженні питань кредитування належать таким відомим науковцям як: М. Корнєєва [350], С. Науменкова [352], В. Пластун [353], І. Школьник та ін. Поряд з цим науковцями висвітлюються підходи до теоретико-методичних і практичних засад функціонування ринку

фінансових послуг, акцентуючи увагу на небанківській сфері, а саме: у працях О. Дорош [346], І. Каракулової [349], В. Левченко [351].

Небанківські фінансово-кредитні установи (далі НФКУ) є суб'єктами фінансово-кредитної системи держави, працюють на фінансовому ринку та спеціалізуються на виконанні однієї або кількох банківських операцій [349, с. 43].

Завдання небанківських фінансових посередників полягає в акумулюванні вільних коштів фізичних та юридичних осіб та кредитуванні окремих сфер та галузей народного господарства. На відміну від банків, які можна віднести до багатопрофільних інститутів, НФКУ займаються спеціалізованими фінансовими операціями та мають свою клієнтуру.

НФКУ обслуговують переважно ту частину ринку, яка не обслуговується (недостатньо обслуговується) банківською системою. До них можна віднести: лізингові компанії; ощадно-позичкові товариства; кредитні спілки та товариства; інвестиційні компанії (фонди); взаємні (пайові) фонди; пенсійні фонди; страхові компанії, ломбарди; розрахункові, клірингові центри, фінансові компанії та інші кредитно-фінансові організації.

НФКУ виконують такі основні функції:

1. Спеціалізації (небанківські фінансові посередники обслуговують клієнтів у певній сфері).
2. Зниження ризику фінансових операцій.
3. Зниження витрат із проведення фінансових операцій (послуги небанківських фінансових установ дешевше, ніж у банках, оскільки їх накладні витрати менше з їх спеціалізації) [348, с.251].

Функціонування різноманітних НФКУ грає значної ролі у забезпеченні ефективності економіки та її потенціалу. Діяльність НФКУ в Україні має такий позитивний вплив на економіку країни:

- розширення мережі таких організацій має забезпечити найповнішу мобілізацію коштів державних, акціонерних, приватних підприємств та організацій, населення з метою задоволення вимог суб'єктів економіки у кредиті;

- клієнтурі пропонують нові нестандартні послуги;
- кредитні відносини приходять у відповідність до ринкових відносин;
- вся кредитна система (і не лише банки) сприяє якнайшвидшому розвитку економіки, підвищенню її ефективності;
- створюється здорова конкуренція у кредитній сфері [350, с. 416].

У всіх розвинених країнах функціонують та розвиваються кредитні інститути. В Україні зі здобуттям незалежності стали створюватися спеціалізовані небанківські кредитні установи.

Небанківські кредитні установи – це кредитні організації, які спеціалізуються у виконанні лише окремих банківських операцій, чи можуть здійснювати деякі операції, дозволені банком. До основних небанківських кредитних організацій можна віднести:

- компанії, орієнтовані на реалізацію програм колективного інвестування (пенсійні, інвестиційні фонди, страхові компанії та розрахунково-ощадні компанії);
- оператори (агенти) фінансового та кредитного ринків (обмінне бюро, ломбарди, кредитні спілки);
- оператори ринку цінних паперів (фондові біржі).

Розвиток ринків капіталу та цінних паперів, системи пенсійних, накопичувальних та інвестиційних фондів створює додаткові можливості для інвестування коштів у економіку країни. Крім цього, розвиток ринку страхових послуг сприятиме процесу хеджування банківських ризиків. Розвиток даних сегментів фінансового ринку може відбуватися як за допомогою організації самостійних структур, так і за допомогою створення дочірніх організацій банків.

Крім того, перспективним вважається розвиток мікрокредитування – як безпосередньо (експрес-кредити та інші види нетрадиційних кредитних продуктів), так і через оптове кредитування мікрофінансових та інших небанківських кредитних організацій. Взаємодія з інститутами мікрофінансування може стосуватися також опосередкованого проведення електронних платежів. У розвитку ринку мікрофінансування зможуть брати

участь також комерційні банки або створені ними дочірні мікрофінансові організації, що також сприятиме розширенню доступу населення до нових видів фінансових послуг. Разом з тим комерційні банки можуть розглядати створення дочірніх мікрофінансових організацій як один із способів скорочення витрат при мікрофінансуванні та пов'язаних із цим витрат на створення резервів зростання банківської системи.

Кредитно-депозитні організації діють виходячи з положення НБУ від 21 вер 2001 р. Вони здійснюють наступні операції:

1. Залучають грошові кошти юридичних осіб;
2. Розміщення грошових коштів юридичних осіб від особи та за власний рахунок;
3. Купівля-продаж валюти у безготівковій формі;
4. Видача банківських гарантій;
5. Небанківські операції:
 - трастові (довірчі) операції
 - лізингові
 - видають поруки третім особам

Забороняється здійснювати наступні операції:

- 1) Залучати грошові кошти фізичних осіб у всі вклади та юридичних осіб у вклади до запитання;
- 2) Відкриття та ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб;
- 3) Здійснювати розрахунки фізичних та юридичних осіб за дорученням;
- 4) Інкасація коштів, платіжних документів та касове обслуговування фізичних та юридичних осіб;
- 5) Відкривати філії та створювати дочірні організації за кордоном.

Розрахункові НФКУ мають різне функціональне призначення та здійснюють наступні операції:

1. Відкриття та ведення рахунків юридичних осіб;
2. Здійснення розрахунків за дорученням юридичних осіб та банків кореспондентів;

3. Надання кредитів клієнтам, які є учасниками розрахунків для завершення розрахунків за здійсненими угодами;

4. Розміщення вільних коштів;

5. Касове обслуговування юридичних осіб;

6. Проведення розрахунків за пластиковими картками;

7. Купівля-продаж іноземної валюти у безготівковій формі.

Кредитно-фінансова діяльність є тим регулятором, за допомогою якого трансформація на грошовому ринку проводить зміни на ринку товарів та послуг. Розмаїття видів власності та його організаційно-правових форм прояви викликає необхідність більш гнучкої системи кредитування суб'єктів господарювання, які діють у правовому полі, тобто, виходячи з нормативних актів. Одним з елементів такої системи є НФКУ.

На українському ринку кредитних ресурсів існує і функціонує безліч НФКУ, що обґрунтовується низкою факторів:

- розширення кількості різних видів НФКУ дозволяє забезпечити максимально повне залучення коштів фізичних та юридичних осіб, з метою задоволення потреб економічних суб'єктів у позикових коштах;

- позичальникам пропонуються інноваційні нестандартні види послуг;

- розвиток українського ринку за рахунок надання та розширення послуг фінансових посередників;

- фінансові відносини, що складаються між позичальником та кредитором, приходять у відповідність до сучасних ринкових вимог;

- на фінансовому ринку створюється здорова сумлінна конкуренція між НФКУ та банками;

- НФКУ та комерційні банки об'єднані в єдину фінансово-кредитну систему України, яка плідно сприяє розвитку національної економіки та підвищенню її ефективності.

В останні роки кількість небанківських інститутів у країні має тенденцію до збільшення. Очевидно, це пов'язано з полегшенням нормативних вимог Нацбанку України, а також відповідних міністерств та відомств. Свій вплив має

макроекономічна ситуація в країні та наростання бажання отримати кредити у населення. В даний час, коли Україна зазнає труднощів практично у всіх сферах економіки, необхідно по-новому подивитись можливості небанківського сектора. Сьогодні реальним пріоритетом має стати ефективне використання всіх наявних кредитних ресурсів. Тому розвиток небанківських кредитних установ, поруч із комерційними банками, лише сприятиме поліпшенню кредитної системи республіки. Розширення їх діяльності сприяє соціальній мобілізації населення, зростанню зайнятості та зниженню рівня бідності, що є важливим для подальшого розвитку економіки України.

За обраними учасниками ринку небанківських фінансових послуг наявні статистичні спостереження щодо кількості таких учасників (табл. 1).

Так за 10 років спостерігаються незначні темпи зростання кількості установ, при цьому сумарно їх кількість зросла на 17%. На відміну від кількості установ обсяг активів за цей період зріс на 88%, проти зростання ВВП лише на 55%, що свідчить про поступовий розвиток даних установ та стійкий попит на послуги, що вони надають суб'єктам економіки.

Це пояснюється, насамперед, більш м'якими вимогами, що пред'являються подібним учасникам кредитного ринку при їх створенні. Основна відмінність НФКУ від комерційних банків полягає: у спектрі банківських операцій; у нормативному регулюванні комерційної діяльності; у можливості відкриття філій та дочірніх організацій; – в обмеженні щодо розміщення тимчасово вільних коштів.

Таблиця 1

Показники основних учасників ринку небанківських фінансових послуг

Рік	ВВП	Кількість основних небанківських фінансових установ, од.	Темпи зростання кількості, %	Активи основних небанківських фінансових установ, млн. грн.	Темпи зростання активів
2010	1081454	2211	-	156793,16	
2011	1294533	2259	102,17	177287,8	113,07
2012	1415498	2343	103,72	216071,7	121,88

Продовження таблиці 1

2013	1449890	2397	102,30	246512,3	114,09
2014	1514380	2499	104,26	255900,1	103,81
2015	1501378	2522	100,92	268975,3	105,11
2016	1559890	2513	99,64	268723,3	99,91
2017	1573480	2543	101,19	277431,4	103,24
2018	1605903	2566	100,90	285444,2	102,89
2019	1649889	2574	100,31	284930,3	99,82
2020	1670985	2588	100,54	295485,4	103,70

Відповідно, для здійснення низки певних банківських операцій економічному суб'єкту легше створити НФКУ, ніж намагатися виконати складні та серйозні запити, встановлені НБУ для отримання банківської ліцензії.

Функціонування НФКУ багато в чому схоже на банківське експрес-кредитування. У свою чергу, експрес-кредитування виникло як реакція фінансового ринку на запити бізнесу на початку поточного століття. Основною вимогою запровадження фінансових інновацій стало скорочення термінів отримання кредитів та зменшення бюрократичних формальностей. При цьому позичальників не бентежать більш висока вартість послуг, оскільки за певних умов це стає більш доцільним за рахунок прискорення обороту. Фактор часу в сучасних умовах набуває вирішального значення. Особливо це стосується малого та середнього бізнесу як найчутливішого до змін, що відбуваються, і в господарській діяльності [347].

У розвинених країнах світу небанківські кредитні організації давно займають свою нішу в обслуговуванні різних секторів економіки. Кожна послуга знаходить свого клієнта та задовольняє різні потреби. І чим ширший асортимент тим краще для споживачів.

Фінансова галузь не найпростіша для розуміння. Існує багато різних факторів і секторів, з якими потрібно впоратися, кожен з яких має свої власні правила та критерії. Через це спроба розібратися в фінансовій концепції може здатися складним завданням, але поглиблення розуміння цих елементів може

допомогти вам прийняти правильні рішення, коли мова йде про ваші власні фінанси, прибутки та витрати.

Як уже зазначалося вище, «полегшені» умови кредитування НФКУ в економічній політиці української держави, яка тяжіє до жорсткої централізації, не отримали схвалення, що не сприяло стрімкому розвитку такої форми кредитування. Існує точка зору, що присутній інтерес до НФКУ з боку тіньової економіки, який в українській економіці займає чималий сегмент і відповідно має свого, досить великого, потенційного споживача. Проте, незважаючи на протидіючі фактори, НФКУ виникли та розвиваються в Україні.

В останні роки на національних ринках позичкових капіталів розвинених країн важливу роль стали виконувати саме НФКУ. Зростання їхнього впливу пояснюється трьома основними причинами: зростанням доходів населення, розвитком ринку цінних паперів, тим обставиною, що цими установами надаються спеціальні послуги, які надаються банками.

Розвинена банківська структура характерна для більшості країн Західної Європи, США та Японії. Проте у різних країнах із ринковою економікою кредитні системи організовані по-різному, через те, що формування кредитних систем відбувалося у різні періоди становлення національних економік, а пріоритети їх розвитку неодноразово змінювалися залежно від конкретних історичних умов.

Для більшості людей банк є першим пунктом для звернення, коли звертаються за фінансовою допомогою чи порадою. Однак багато людей також виявляють, що послуги, які пропонує банк, не відповідають їх вимогам, і вони не можуть знати, що робити далі.

У той час як банки, як правило, пропонують набір фінансових послуг як частину чіткої пакетної угоди, НБФУ розділяють ці пропозиції та адаптують свої послуги відповідно до потреб конкретного клієнта. Тому багато людей, які не можуть знайти допомогу в банку.

Спеціальні фінансово - кредитні установи займають особливе місце у сучасній ринковій економіці і мають право здійснювати не тільки окремі операції,

що притаманні банківській діяльності але і інші види діяльності. Вони займаються кредитуванням якоїсь певної галузі - промисловості, сільського господарства, зовнішньої торгівлі, кооперації тощо.

У діяльності спеціалізованих НФКУ можна виділити одну або дві домінуючі операції (надання кредитів через облігаційні позики корпораціям та державі, мобілізація капіталу через всі види акцій, надання іпотечних та споживчих кредитів, кредитна взаємодопомога і т.д.). Вони функціонують у відносно вузьких сферах ринку позичкового капіталу та мають, як правило, вельми специфічну клієнтуру.

Ще однією відмінністю спеціалізованих небанківських фінансово-кредитних установ від банківських є те, що на відміну від банківських інститутів небанківські виконують та здійснюють важливу соціальну функцію.

Акумулюючи величезні фінансові ресурси, ці інститути беруть активну участь у процесах накопичення та ефективного розміщення капіталу.

Протягом усього XX століття спостерігалось зростання впливу та фінансової потужності спеціальних кредитно-фінансових установ: з 30-х років їхня частка в активах кредитних систем більшості країн зросла з 30 до майже 60% за рахунок зниження частки банківських інститутів (головним чином комерційних та ощадних банків).

У сучасних умовах посилюється акумуляція фінансово-кредитних ресурсів економічних суб'єктів за допомогою надання фінансових послуг у формі позичкових та депозитних операцій, що ефективно розподіляють відмобілізовані в суспільстві кредитні ресурси; за допомогою активних операцій створюється ринково-кредитний портфель, забезпечується фінансова стійкість небанківських кредитних установ за допомогою оптимізації розподілу грошових потоків, а також синхронізація кредитних відносин між різними сегментами національного ринку, сприяючи розвитку різних інститутів кредитного ринку, і перетворюючи цим кредитну систему на більш насичену за рахунок розширення спектра послуг.

Небанківські фінансово-кредитні установи є, як і банки, фінансовими посередниками ринку. У своїй діяльності вони мають багато спільного з

банками: функціонують у тому секторі фінансового ринку, як і банки, у секторі опосередкованого фінансування; формуючи свої ресурси (пасиви), вони випускають, як і банки, боргові зобов'язання, які менш ліквідні, ніж зобов'язання банків; розміщуючи свої ресурси в доходні активи, вони купують боргові зобов'язання, створюючи, як і банки, власні вимоги до інших економічних суб'єктів; діяльність їх щодо створення зобов'язань та вимог ґрунтується на тих же принципах, що й банківські: їх зобов'язання менші за розмірами, більш ліквідні та короткі за строками, ніж власні вимоги.

Вироблений теорією понятійний ланцюжок, що пояснює дані явища, недостатньо відбиває взаємообумовленість категоріального апарату тих кредитних відносин, розвиток яких визначається інфраструктурними змінами.

Тому необхідно уточнення сутнісних характеристик поняття інфраструктури небанківських кредитних організацій як універсальних стійких зв'язків причинно-наслідкового плану у вигляді оптимізації розподільних відносин, створення нових елементів інституційного середовища проживання і формування, відповідних сучасним умовам інститутів національної кредитної системи.

Істотний вплив на функціонування та розвиток інфраструктури кредитних відносин надають ендогенні та екзогенні фактори. До ендогенних факторів, перш за все, слід віднести інституційну ієрархію кредитного ринку; а до екзогенних факторів - ступінь розвитку самих інститутів інфраструктури у зв'язку з діяльністю органів державного та громадського регулювання ринку нерухомості та іпотеки. Дані фактори є індикаторами формування та функціонування фінансово-кредитної системи країни, що характеризують її інституційне середовище, конкурентоспроможність структурних суб'єктів, що об'єктивно призводить до становлення рівнозначної ролі небанківських кредитних організацій у загальному полі відносин кредиту та дозволяє посилити їх громадську значимість.

Таким чином, на основі викладеної інформації можна судити про те, що роль спеціалізованих небанківських кредитно-фінансових інститутів у банківській системі будь-якої країни надзвичайно велика.

Виразно видно, що спеціальні кредитно-фінансові інститути існують вже досить довго, при цьому довгий час вони були другорядною частиною кредитної системи, а зараз інтенсивно розвиваються та вдосконалюються.

Можна також зробити висновки про досить грамотне функціонування фінансово - кредитної системи з триярусною структурою та відповідним третім ярусом (спеціальних фінансово-кредитних установ) на даному етапі. Саме дана форма системи дозволяє найбільш раціонально, рентабельно та стабільно функціонувати кредитним установам різних країн і зокрема в Україні. На діяльність банків та спеціальних фінансово-кредитних установ великий вплив має НБУ, державний кредитний інститут, що має широкі повноваження та очолює кредитну систему країни, що фактично регулює економіку держави. Проте стабільність функціонування кредитних установ залежить не лише від стану економіки країни, а й від раціонального ведення політики самих кредитних установ, яка повинна ґрунтуватися на достовірних показниках, вірно сформульованих планах діяльності та самої діяльності кредитних установ. Стійкість діяльності спеціальних фінансово - кредитних установ поелементно формує загальну стійкість усієї кредитної системи.